

in zahteva konsens glede vseh bistvenih vprašanj v zboru republik in pokrajin. Danes je problem drugje, ali je res s konsensi in samoupravnim sporazumevanjem preveč poudarjen nacionalni oz. regionalni vidik na račun razrednega. Ali je (bilo) zdaj porušeno ravnotežje med nacionalnim in razrednim v škodo razrednega, to se pravi splošnega interesa. Republika Srbija je imela pred reformo federacije objektivno večjo vlogo. Če zdaj stvari primerjamo s prejšnjim stanjem, lahko vidimo, da so se z nekaterimi institucionalnimi rešitvami (konsens itd.) nekatere republike kot npr. Slovenija, skušale zaščititi pred dominacijo, ki bi se izražala institucionalno v večinskem načelu in majorizaciji ene federalne enote nad drugo.

Brez dvoma obstaja nevarnost tudi dominacije delnega interesa nad splošnim. To se predvsem izraža v novi strukturi nekaterih organov federacije. Nova ustava predvideva za nekatere zadeve v zboru republik in pokrajin odločanje s konsensom. Konsens pa seveda omogoča tudi drugo skrajnost. Če soglasja ni, se lahko zahteva po konsensu za vsako ceno spremeni v majorizacijo enega ali manjšine, če izsiljuje s svojimi zahtevami večino. V tem primeru lahko pride do blokade odločanja ali ohromitve delovanja političnega sistema. Podobne primere, ki jih imamo danes, smo jih imeli že leta 1970/71, ko smo prešli z ustavnimi amandmaji na večjo vlogo republik in pokrajin, mehanizmov za usklajevanje stališč pa še nismo imeli. Danes, ko te mehanizme imamo, se kljub temu pojavlja zgrešeno mnenje nekaterih, ki vidijo v vlogi republik in pokrajin možnost za popolno samostojnost pri odločanju v skupnih zadevah. Tako imamo drugo skrajnost, ko postaja konsens zbir posameznih stališč, namesto da bi bil usmerjen v ustvarjanje enotnega stališča.

Brez dvoma je federacija posebna družbena tvorba (kvaliteta), ki ima lastne pristojnosti, ki niso sestavljene iz pristojnosti posameznih republik oz. pokrajin. Zato tudi organov federacije ne moremo zreducirati na prosti derivat le-teh. Če bi bilo tako, potem Jugoslavija ne bi bila več samoupravna federacija, ampak preprost zbir interesov organov in posameznikov. V tej situaciji smo tudi trenutno, s to razliko, da se zdaj čutijo nekatere druge republike ogrožene in skušajo to ogroženost tudi javno izražati. Tako je npr. skupščina socialistične republike Srbije ob usklajevanju v skupščini SFRJ ob koncu prejšnjega leta dala posebno izjavo, da je delegacija Srbije samo zaradi političnih razlogov pristala na reševanje nekaterih zadev v Skupščini Jugoslavije. Tu se seveda postavlja vprašanje, ali gre tudi za kakšne druge razloge, ali mogoče ni pretirano poudarjanje nacionalnih interesov našlo drugo skrajnost, ko je porušeno ravnotežje v škodo skupnih interesov. Socialistična republika Srbija pa kot tradicionalni varuh teh interesov na ta način izraža svoje nezadovoljstvo ali celo izgubo centralnega in dominantnega položaja v Jugoslaviji. Brez dvoma bo v bodoče treba najti tudi v medsebojnih odnosih ravnotežje, ki je sedaj brez dvoma delno porušeno, institucionalno in politično.

RADO JAN

Metamorfoze v razmerju razredno – nacionalno

Današnja razprava se giblje v miselnem in praktičnem obzorju titovsko kardeljevske smeri. Dajal bi celo, da ni v celoti izčrpala njune dediščine, prinesla pa je vsekakor tudi nekaj inovativnih pogledov. Nacionalno vprašanje ne obstaja samo po sebi, temveč kot sestavina vseh drugih vprašanj predstavlja ključni moment uspešnosti ali neuspešnosti socialistične revolucije.

Vprašanje naroda, samoodločbe in vloge vodilnega razreda v narodu se danes zastavlja drugače kot v času, ko je npr. Hegel v svoji Enciklopediji filozofskih znanosti razmišljal o tem vprašanju in razdelil narode na historične in ahistorične. Na tej osnovi je Engels gradil v

konkretni situaciji marčne revolucije 1848/49 teorijo o revolucionarnih, tj. zgodovinskih in reakcionarnih-nezgodovinskih narodih. Tudi Marx je na osnovi pričakovanja, da bo revolucija uspela najprej v razvitem zahodnem svetu, sprejemal državno-pravno teorijo Cunowa, po katerem naj bi imeli pravico do življenja le takozvani »historični narodi«. Že na začetku drugega polstoletja (1851) pa je Engels korigiral Hegla in sebe s tem, ko je Srbom, ki sta jih prej skupaj z drugimi nezgodovinskimi narodi odpisovala, priznal status zgodovinskega naroda. Še več, danes, po socialistični revoluciji in že med njo, pa bi se moral docela korigirati, saj ne le, da so z revolucijo postali vsi jugoslovanski narodi revolucionarni in zgodovinski, medtem ko so mnogi veliki narodi v tem času igrali objektivno reakcionarno vlogo. V tem smislu je razumeti tudi Kidričev govor na I. zasedanju SNOS v Črnomlju. Marksistično leninistična teorija o nacionalnem vprašanju je s tem potrdila svojo univerzalnost, ki ne velja le v razsežnostih velikih narodov, marveč narodov obče. Drugače rečeno: v malih narodih se odvijajo isti procesi kot v velikih in med njimi. Revolucija torej ne govori več zgolj „francosko« in kasneje »nemško« (1848) oziroma »rusko« (1917), marveč tudi slovensko, hrvaško, srbsko, makedonsko, črnogorsko in albansko itd. oziroma le tako tudi jugoslovansko.

Z našo revolucijo so vsi narodi izbojevali samoodločbo in se potrdili kot samostojni subjekti, hkrati ko so se prostovoljno odločili, da bodo kot takšni samostojni živeli v federativni skupnosti »enakopravnih in enakovrednih« (Cankar) narodov. Nosilec suverenosti so v avnojskem času jugoslovanski narodi, federacija zatorej ni nekakšna nadnacionalna in anacionalna tvorba, marveč organizem, ki zagotavlja vsem jugoslovanskim narodom in narodnostim samostojen in vsestranski razvoj. Nacionalno vprašanje v Jugoslaviji je bilo tako načelno in politično rešeno. V povojnem razvoju pa se je spričo na začetku nujnega centralističnega sistema začela avnojska misel deformirati, med drugim tudi zaradi pritiskov od zunaj, ki se jim je po logiki stvari same zoperstavljal močna in centralizirana država. Toda, že na drugem kongresu KPS, leta 1949, Kardelj ugotavlja, da »pri nas ni prodrla etatiistična tendenca«, kar pomeni, da je takšna tendenca bila, da pa jo vodilne sile naše revolucije zavračajo. Začela se je dolgotrajna transformacija državno centralističnega sistema v socialistični samoupravni sistem. Medtem ko je prejšnji sistem težil k unifikaciji, novi računa z realnimi dejstvi, da Jugoslavijo tvorijo že izoblikovani narodi in narodnosti, da v teh narodih postaja vse bolj vodilna sila delavski razred, ne kot anacionalna ali nadnacionalna kategorija, marveč kot (inter)nacionalna kategorija. Internacionalizem, katerega sinonim je Titovo geslo »bratstvo in enotnost«, pa lahko obstaja le med samostojnimi, enakopravnimi, torej svobodnimi narodi, v katerih je vlogo »nacionalnega razreda« prevzel proletariat oz. delavski razred. Zato je naravnost smešno, če se danes tu in zdaj operira s stavkom (iz Manifesta) »Proletarci nimajo domovine«, ko pa je vendar jasno, da Marx in Engels s tem le ugotavljata dejstvo, da tedaj in takrat ob koncu leta 1847 – proletarci nikjer niso imeli domovine, hkrati pa jim Manifest nalaga, da z revolucijo postanejo v svojih deželah »vodilni razred nacije, vendar ne na buržoazni način«, torej ne na način izkoriščevalskega, marveč vse dele družbe (manj za plemstvo oz. buržoazijo) osvobajajoča sila.

Titu in Kardelj sta odlično odgovorila na temo o nacionalnem vprašanju v obdobju imperializma in nastanka vojaškopoličnih blokov s tem, ko sta na čelu množic izbojevala v teoriji in praksi neodvisno in samostojno pozicijo Jugoslavije in s tem vseh njenih narodov in narodnosti – z neuvrčenostjo navzven in s samoupravljanjem kot obliko razredne suverenosti in delavske samoodločbe navznoter na povsem nov način. Marksizem in komunizem sta predvsem misel in praksa na poti k emancipaciji človeka. Samoupravljanje odpravlja posredniško vlogo nacije-države in omogoča od delovnega človeka odtujeno delo, in s tem tudi politično in kulturno moč, vrniti delavcu, ustvarjalcu samemu. To pa je dolgotrajen in od sile zahteven proces, ki se mu zoperstavljajo posredniške strukture in v tem je danes vsebina razrednega konflikta. Od tod tudi množstvo najrazličnejših nacionalističnih ideologij, ki se iz teh nasprotij porajajo. Od tod nenadoma toliko razprav o jeziku, izkrivljanj zgodovine, zgodovinskih zdrav, obnovljenih in iz naftalina zgodovine potegnjenih problemov v zvezi s tem, »kdo je koga osvobodil«, čeprav je tovariš Tito na to vprašanje odgovoril že septembra 1944 in še mnogokrat pozneje. Novo Jugoslavijo so ustvarjali vsi njeni narodi in vse narodnosti, zato ni bil nihče osvobojen in nihče osvobojen po drugem, pač pa so vsak

zase in vsi skupaj prispevali k tej osvoboditvi svoj delež. Zelo rado se odpira tudi leto 1918, pri čemer se pozablja, da je država SHS (Slovencev, Hrvatov in Srbov) iz dvojne monarhije obstajala, še preden je kdo stopil na njena tla. Minimizira se prispevek Jugoslovanov iz monarhije, o čemer čudovito pričuje delo Janka Pleterškega »Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo«, prevedena tudi v srbohrvaščino. In odpirajo se številna vprašanja. Na dnu vseh pa je prisotna družbenoekonomska kriza, vsa ta vprašanja pa njeno dejansko resničnost in tudi odgovornost zamegljujejo in prikrivajo.

Živimo v času velikih integracijskih procesov. Le-ti danes potekajo hitreje tako znotraj lokalnih skupnosti, občin, subregij in regij pa tudi v nacionalnih in mednacionalno jugoslovanskih okvirih. Pri tem padajo mnoge pregraje, mnoge pa kot zgodovinski atavizmi vztrajajo naprej. Če procesi integracije zaostajajo znotraj narodov in med njimi, se tudi vključevanje v tokove mednarodnih integracijskih procesov komplicira in zastaja. Zato zastajajo tudi emancipacijski procesi. Ključna kvaliteta v nacionalnem vprašanju danes je vprašanje vključevanja v proces znanstvene, tehnične in tehnološke revolucije. Vsaka doba ima svoj imperativ. Tu najbolj zaostajamo. Tradicija je sicer hvalevredna stvar, če jo bogati novo ustvarjanje, torej nova tradicija, sicer pa gre za konzerviranje ekonomsko in tehnološko preživelih stanj. V tem kontekstu se tudi mladinsko vprašanje ne zastavlja kot vprašanje, zakaj mladina zavrača revolucionarno tradicijo, marveč kot vprašanje: kaj smo in kaj bomo storili, da bodo sedanje mlade generacije lahko živele zgodovinsko, se pravi, ustvarjale novo, od njih samih povzročeno tradicijo. To pa bo takoj postavilo mlade v položaj, ko bodo iz svoje lastne pozicije iskali stik z revolucionarno preteklostjo. Dejanski problemi v Jugoslaviji zatorej sploh niso v mednacionalnih, marveč ekonomsko socialnih problemih, ki se danes reflektirajo v najrazličnejših nacionalističnih deviacijah.

In kaj naj v odnosu na nacionalno vprašanje danes počne avantgarda delavskega razreda? Po mojem mora predvsem s svojo idejnoteoretično zavestjo omogočati in zagotavljati skupaj z vsemi ljudmi, da bo vsakdo lahko to, kar je in da sama ne bo podlegala nacionalistični mitomaniji. To pa bo lahko zagotavljala predvsem, če se bo v združenem delu zavzemala za zdrave integracijske procese združevanja dela in sredstev, se zavzemala za prodore najprogressivnejših družbenoekonomskih in kulturnih rešitev, razbijala etatizme vseh vrst in krepila kot idejna gibalna sila samoupravno socialistični družbenoekonomski odnos, premagujoč pri tem odtujevalne dejavnike, kjerkoli in v kakršnikoli že obliki se pojavljajo.

Staromarksistična teorija o nacionalnem vprašanju – torej tista iz časov II. in III. Internacionalne – je pri nas ustvarjalno presežena in bi zato že bil čas, da gre v ropotarnico zgodovine. Nacionalno vprašanje je le druga stran razrednega vprašanja in je zato *družbeno* vprašanje s troplastno vsebino in dialektiko: ekonomsko, politično in kulturno. Reducirati nacionalno vprašanje zgolj na enega teh vidikov neprestano poraja nove konflikte. Abstraktni internacionalizem (četudi med samimi našimi narodi) v vidu kakršnekoli nadnacionalne »teorije« ne le da nima prihodnosti, marveč prikriva pod firmo abstraktno splošnega, posebni interes in prikrito težnjo po hegemoniji.

Razen tega pa se moramo zavedati, da nacionalno vprašanje ni nekaj, kar bi bilo enkrat za vselej rešljivo za vse čase. Zgodovina bo odpirala v zvezi z nacionalnim vprašanjem vedno nove probleme in terjala ustvarjalnih odgovorov na nove izzive. Obče po našem obstaja kot posebno in v posebnem, ne izven njega. Zato je življenjski imperativ dobe usklajevanja interesov in združevanje sil na vseh ravneh. Če nas bo pri tem vodila temeljna marksistična deviza, da »narod, ki zatira druge narode, tudi sam ne more biti svoboden«, bomo vedno našli prave odgovore na stara, predvsem pa nova vprašanja.

Zapostavljanje nacionalnega na račun razrednega in obratno, pa je v preteklosti, danes in bo tudi v prihodnosti odpiralo stara vprašanja in onemogočalo reševanje zdajšnjih in jutrišnjih. V naših rešitvah se morata vedno skladno prepoznavati razredni in nacionalni interes.

V zaglavju Čebinskega manifesta Komunistične partije Slovenije (1937) blešče, v nezmotljivem sijaju iz predcenzurne variante Prešernove ZDRAVLJICE, zapisane tele genijeve vrstice:

Žive naj vsi narodi,
ki dan dočakat hrepene,
da, koder sonce hodi,
ne bo pod njim sužnje glave. (p. a.)

Bolje (med)narodnega in človečanskega programa tudi danes ni mogoče opredeliti. Zato ostanimo kar pri pesnikovi viziji kot vodilu na poti v prihodnost, saj nas je le-ta tudi doslej osrčevala, da smo lahko premagovali »časov sile«.

VANEK ŠIFTAR

Že pred koncem vojne je nastala materialna osnova za razvoj samoupravljanja

Ne nameravam posebej braniti naslova, ki morda res preobširno napoveduje pomembna vprašanja našega posvetovanja. Vsekakor pa vztrajam pri njem, da vzpodbuja k nadaljnjemu razpravljanju. Večkrat omenjam Kardelja in naj še sedaj spomnim, da je v Dubrovniku opozoril sodelujoče, da samoupravljanje ni nekak naš jugoslovanski izum, ampak delavsko gibanje v zgodovinskem razvoju. Tako nekako je dejal in to misel še večkrat po analizi družbenega razvoja tudi ponovil.

Večkrat in tudi v tem sestavku sem se ustavil: kateri elementi karakterizirajo našo narodnoosvobodilno gibanje kot socialistično revolucijo? Ali se je med NOG razvijalo samoupravljanje? To me je posebej okupiralo pri raziskavi: Delavsko soodločanje in upravljanje v industrijskih podjetjih (od ideje do leta 1950). Vsekakor je eden bistvenih elementov vodilna vloga delavskega razreda in seveda nova ljudska oblast, ki pa se brez elementov samoupravljanja ne more uresničevati. Zastavljeno vprašanje, ali bom idejo samoupravljanja iskal tudi pri dr. Gosarju, moram odgovoriti nekoliko obširneje. Misel in idejo ter sploh razvoj samoupravljanja v raznih oblikah sem in seveda bom poskušal slediti pri vseh, ki so se s tem ukvarjali. Tako sem jo iskal in sledil zamislil in poskusom uveljavitve samoupravljanja od *Moorove Utopije* pa nekako do našega časa. Tudi Gosarja se ni treba izogibati s kritičnim odnosom. Povsod, kjer sem zasledil določeno uresničitev delavskega upravljanja: od pariške komune do Idrije leta 1848 in 1918, nisem nikjer zasledil, da bi se delavci spraševali, kateremu sindikatu ali organizaciji kdo pripada (razen pri izbiri vodstev). Uresničevali so svoj razredni delavski interes, ko so prevzeli organizacijo v kateri so delali, in le z oboroženo vojaško silo so jim lahko odvzeli upravljanje v Idriji, Podrožci in še mnogokje tudi v našem času.

Drugo vprašanje je s področja razrednega. V sestavku sem opozoril tudi na to; res pa je, kot pravi France, da tega ni mogel, verjetno utegniti, prebrati. Verjetno sem nekam preobširen s sestavkom. Začel sem nekako s SNOO, ki se je kot Vrhovni plenum OF konstituiral v predstavnika slovenske narodne suverenosti v tistem času in tedanjih pogojih ter je z normativnimi akti uredil in urejal nekaj pomembnih vprašanj, ki so dajala narodnoosvobodilnemu gibanju značaj socialistične revolucije. Zdi se, da kaj pogostoma pozabljamo na značilnost našega narodnoosvobodilnega gibanja: pravno urejanje in usmerjanje gibanja v njegovem razvoju (npr. zakonitost). Sprejete normativne akte je potrdil Kočevski zbor, AVNOJ in kasneje tudi ljudska skupščina, kar jim daje tudi značaj temeljev nove Jugoslavije. Značilno je tudi, da je pravo (zvezno) »raslo« s federacijo od spodaj navzgor.

Kakšno zvezo pa naj ima vse to z zastavljenim vprašanjem, da je samoupravljanje pogojeno oziroma se more razvijati na materialnih temeljih, s katerimi upravlja delavski razred? V sestavku sem opozoril, kje in kolikšna je bila državna lastnina industrijskih